

Noi date din Scriptoriul Evului Mediu românesc de la Muntele Athos și Constantinopol

Marcel Spinei*

Compozitori psalți vlahi.

I Compozitorul moldovean Grigorie Bunu Aliatu / Glykeos ieromonahul de la catedrala Sfânta Sofia, Constantinopol (1370?, Moldova-1453?, Constantinopol).

Despre viața și activitatea sa¹

Ieromonahul moldovean compozitor Grigorie Bunu Aliatu², ultimul protopsalt al Catedralei Sfânta Sofia din Constantinopol³ ... *smeritul întru ieromonahi și gânditor* ..., după cum se consemna pe codicele sale⁴, ca și Manouil Hrisafis, protopsaltul ... sunt cei doi muzicieni de geniu din perioada de până la căderea Constantinopolului, care printr-un original instinct au codicografiat o serie de mari lucrări scrise de melurgii bizantini și au compus multă muzică sacră / ... *Εἶναι οἱ δύο μεγαλοφρεῖς μουσικοὶ τῶν χρόνων τῆς Ἀλώσεως, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐξ ἐνστίκτου ὁρμώμενοι, ἐκωδικοποίησαν τὴν μουσικὴν παραγωγὴν τῶν βυζαντινῶν μελουργῶν εἰς σειρὰν καλαισθητῶν κωδίκων*, consemna Grigorios Th. Stathis⁵.

Se remarcă faptul că grafia numelui său – Grigorie, cu subtitlul / porecla Bunu Aliatu, în limba elenă este scrisă Μπούνου și aparține numelor de proveniență străină, precum Bach / Μπάχ, Beethoven / Μπέετχοβεν, Brahms / Μπράχμς ș.a.

Subtitlul / porecla Μπούνου Αλυάτου / Bunu Aliatu, care însoțeau numele, precum: împăratul Constantin Porfirogenetul (905 – 959) = *cel născut în sala de purpură*, sau Ana împărăteasa Porfirogeneta = *cea născută în sala de purpură*, **are sens numai în arealul românesc**. Din lumina veche a scriptoriului Evului Mediu observăm că denumirea dată domnitorului Alexandru cel Bun are re-

zonanțe cu numele pe care și l-a luat ieromonahul, Bunu Aliatu! Ca și la alte popoare indo-europene, numele, la origini, au fost legate de diversele activități și obiceiuri, însușiri sau defecte ale omului etc.

Indirect, apartenența lui Grigorie Bunu Aliatu la originea română a fost dată:

- prin preocuparea psalților codicografi de origine valahă, de mai târziu, după 1600, precum Bălașu preotul Țarigrădeanul, Cosma Macedoneanul ieromonahul Iviritul, Damian Vatopedinul protopsaltul Moldovlahiei ș.a., în a-i prezenta în mod special, opera,

- prin existența în cântarea de strană din Biserica Ortodoxă Română a nouă manuscrise, ce conțin din melurgica lui, cel mai vechi datând aproximativ după 1600⁶.

Primele informații scrise despre o parte din aceste manuscrise din România au apărut în 1909, la Academia Română, București, publicate de către Constantin Litzica, în *Catalogul manuscriselor grecești*⁷.

Dacă elenul naturalizat valah Filothei, monahul de la Cozia, considerat primul compozitor psalt menționat în spațiul românesc, mai restrâns în creația psaltică, și-a desfășurat activitatea numai în Valahia, Grigorie Bunu Aliatu, în aceeași perioadă, a activat la Muntele Athos, la Muntele Sinai și Constantinopol; a reușit pe deplin, devenind unul dintre giganzii muzicii sacre bizantine. Poate fi considerat primul mare compozitor al românilor, de origine română, alături de Filothei, monahul de la mănăstirea Cozia, de origine elenă, viața lor derulându-se aproximativ în aceeași perioadă. Filothei monahul a venit din Ellada și s-a stabilit

*Profesor universitar dr.

în capitala Valahiei de atunci - Târgoviște, la început alături de Cancelaria Domnească iar mai târziu trecând în monahism, în timp ce Grigorie Bunu Aliatu a plecat din ținuturile românești să „cucerească” Constantinopolul, marea metropolă culturală a Imperiului bizantin. Opera lui Filothei monahul de la Cozia este constituită din *Pripele* și o serie de câteva alte lucrări, recent descoperite de noi în manuscrisele de la Biblioteca Academiei Române⁸, fiind și creatorul genului de psalmi *Pripele*, pentru români, serbi, bulgari și ruși (până la 1600 aprox.). Ieromonahul Grigorie Bunu Aliatu a compus în toate genurile muzicii psaltice bizantine medievale, lăsând urmașilor săi un univers muzical psaltic uriaș. A fost considerat unul dintre titanii muzicii psaltice, alături de Ioannis Koukouzelis, Ioannis Glikeos, Xenos Koronis, Manouil Hrisafis⁹.

Dacă Filothei monahul de la Cozia a compus, folosind numai scrierea „ecfonetică” – s.n., fiind poate ultimul compozitor cunoscut care a folosit această grafie, ieromonahul Grigorie a fost un tradiționalist și un „experimentalist”, utilizând notația muzicală psaltică bizantină de „avangardă” a timpului său¹⁰. A fost un continuator și un deschizător de drumuri în arta muzicală psaltică bizantină a Evului Mediu. Viața lui a fost deosebit de rodnică, fiind materializată prin numeroase compoziții și scrierea multor manuscrise. A fost și martirică, fiind omorât de turci în 1453, la cucerirea Constantinopolului și a Bisericii Sfânta Sofia, unde slujea. După această dată nu se mai cunoaște vreun codice autograf.

Continuator al marilor melurghi bizantini de început, precum Ioannis Glykeos, Ioannis Koukouzelis Papadopoulos, Dimitrie Dokianos, Xenos Koronis, Agathonos fratele lui Xenos Koronis, Nikiforos Ithikou, Gheorghie Kondopetris, Manouil Hrisafis, Markos Evghenikos, Theodor Manourgas ș.a., s-a remarcat în toate genurile muzicale psaltice ale epocii. Marele compozitor elen al Evului Mediu, Manouil Hrisafis sublinia, cu deosebită apreciere: ... „Compoziția este a celui mai remarcabil dintre monahi, părintele Grigorie Bunu Aliatu / *Ποίημα τοῦ τιμιωτάτου ἐνιερομονάχοις κὺρ Γρηγορίου (Μπούνου) Ἀλβάτου*¹¹.”

Prin varietatea și complexitatea genurilor muzicale bizantine abordate, prin scrierea muzicală psaltică complexă folosită poate fi considerat

primul mare compozitor al românilor. A profesat ca psalt, protopsalt, monah, domestic, ieromonah, melurg – poet religios și compozitor de muzică psaltică bizantină în limbă elenă, teoretician, codicograf, dascăl de muzică psaltică și dirijorul corului de psalți, diplomat de origine română.

Ieromonahul Grigorie Bunu Aliatu a locuit și a compus o perioadă:

-La Muntele Athos, la diferite mănăstiri, precum Vatoped, Esfigmenu și Marea Lavră, enumerarea este făcută din manuscrisul autograf Vatoped Ms. **1262** *Condacarion / Κοντακάριο*, scris la 1437¹² *ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον καὶ ἐσταχώθη, παρὰ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Γρηγορίου Ἀλλιᾶτου, ἀπὸ τὸ ἀθη / βόλαιοι τοῦ Μοσχιανοῦ, τὸ εὕρισκόμενον ἐν τῇ μονῇ του βατοπαιδίου / a fost scrisă și concepută această carte, de mine păcătosul Grigorie Aliatu (Bunu), / la chilia Moshianou care se află pe lângă mănăstirea Vatoped ... și a unui alt manuscris recent descoperit de noi la Mănăstirea Vatoped, scris la 1430, codicele autograf **1005** *Theotocarion / Θεοτοκάριο*.*

- La Constantinopol, în Catedrala ecumenică Sfânta Sofia, așa după cum nota în codicele Ms. **1262**, la f. 133¹³ ... *γραφέντος (sic !) παρὰ τοῦ Γρηγορίου μοναχοῦ του καὶ Ἀλβάτου λεγομένου, τοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως / scris de Grigorie monahul numit și Aliatu din Constantinopol*.

- La Muntele Sinai, posibil, după importanța manuscriselor sale aflate acolo și a unor cântări semnate *Grigorie (Sinaitul)* menționate și în manuscrisele românești, precum cel de la Biblioteca Academiei Române, B-BAR Ms. slav **577** *Antologhion*, scris la începutul secolului al XVII-lea, în Moldova¹⁴.

A fost monah, se consemnează o compoziție *Μαθήματα / Mathimata*, scrisă de *Grigorie monahul (Bunu) Aliatu / Γρηγορίου μονάχου (Μπούνου) Ἀλβάτου* codicele Ms. **976** *Mathimatarion*, la f. 135¹⁵.

A activat ca *domestic al bisericii*, vezi Ms. **457** *Papadichie*, unde, la f. 233v, alături de alți compozitori prezintă lucrarea sa ... *Cei cu inima curată pe drum, de domesticul domnul Grigorie (Bunu Aliatu) / Ἄμωμοιεν ὁδῶ τοῦ δομεστίκου κυρ Γρηγορίου (Μπούνου) Ἀλβάτου*¹⁶.

Este interesant faptul că autorul semnează în manuscrisul Ms. **1262** (Catalog Benšević nr. 278, Kamil nr. 1824, Balagiorgos-Kriticou nr. 57) *Con-*

dacarion, scris la Mănăstirea Esfigmenou, Muntele Athos, la 1437, care se află acum la Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai, la f. 133, o compoziție de Grigorie Bunu Aliatu monahul, iar la f. 167v și 168v, compoziție de Grigorie domesticul: era *monah* și *domestic* al mănăstirii¹⁷.

A fost ieromonah, după cum o dovedesc zecile de manuscrise pe care a semnat.

Activitatea de compozitor

A fost un foarte mare talent și prolific melurg – poet religios și compozitor de muzică psaltică, lucrările sale aflându-se în sute de manuscrise, iar după 1820 și în multe tipărituri, până în epoca modernă și contemporană.

Compoziția sa era caracterizată: „... dificilă dar frumoasă / ... δύσκολα, ἔσω καὶ πρόσχες¹⁸, ... melopee de domnul Grigorie Glykeos – cel cu muzică dulce / ... ποίημα κυρού Γρηγορίου Γλυκέως¹⁹,... cântare de Grigorie (Bunu Aliatu) domesticul Sfinților Apostoli / του Γρηγορίου (Μπούνου Αλυάτου) καὶ δομεστίκου τῶν ἁγίων ἀποστόλων²⁰.”

Era supranumit Grigorie Glykeos / cel cu muzică dulce! Vezi codicele autograf care se află la mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai, Ms. gr. 1262 (Catalog Benšević nr. 278, Kamil nr. 1824, Balagiorgos-Kriticou nr. 57) *Condacarion*, scris la mănăstirea Esfigmenu, în 1437, la f. 178v, este notat ... ποίημα κυρού Γρηγορίου Γλυκέως / melopee de domnul Grigorie Glykeos – cel cu muzică dulce²¹.

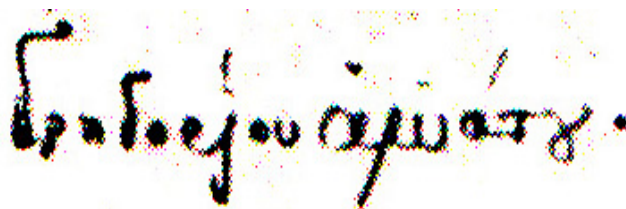
Manuscrisele autograf ale autorului au început să circule mult²², din perioada 1433–1447:

1. Ms. autograf 1005 *Theotocarion*, scris în 1430, la Mănăstirea Vatoped, Muntele Athos, descoperit de noi

2. Ms. autograf 1262 (Catalog Benšević nr. 278, Kamil nr. 1824, Balageorgu-Kritikou nr.57²³) *Condacarion*, scris în 1433-1437, la Mănăstirea Vatoped, Muntele Athos; se află la Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai.

3. Ms. autograf 564 (Catalog Lambrou nr. 4098 / 564, Stathis nr. 637²⁴) *Stihirar*, scris în 1445, la Constantinople, de la Mănăstirea Dionisiou, Muntele Athos. Observăm faptul că autorul era atât de atent cu amănuntele pe care urma să le transmită, încât a notat și luna terminării opusului său: *mai 1445!*

4. Există și manuscrisul Mănăstirea Xiropotamou, Muntele Athos, Ms. 308 (Catalog Lambrou nr. 2641 / 308, Evdokimou nr. 2870 / 308, Stathis nr. 50²⁵) *Stihirar*, compus de Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul, caligrafiat la 1679, codicograf Meletios monahul.

Grigorie (Bunu) Aliatu – *semnătura*, Ms. autograf 564 *Stihirar*; f. 357, scris în 1445, la Constantinopol. Mănăstirea Dionisiou, Muntele Athos

Există în mod cert mai multe manuscrise autograf de Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul Constantinopolitul, rămase astăzi, pentru noi, încă necunoscute, fapt demonstrat, după cum arătam și de manuscrisul autograf al lui ieromonahul Cosma Macedoneanul, Ms. 991 (Catalog Lambrou nr. 5111 / 991, Stathis nr. 1076²⁶) *Mathimatarion*, de Cosma ieromonahul Iviritul Macedoneanul, de la Mănăstirea Iviron, Muntele Athos, scris la 1670, codicograf Cosma Macedoneanul, unde la f. 115, f. 198v, f. 275, f. 277v, f. 357, f. 358v, f. 366v, f. 362, f. 365, sunt prezentate multe lucrări necunoscute ș.a. Pe marginea unei compoziții este notat: ... του Γρηγορίου (Μπούνου Αλυάτου) καὶ δομεστίκου τῶν ἁγίων ἀποστόλων / de Grigorie (Bunu Aliatu) domesticul Sfinților Apostoli. Această însemnare a fost redată, dintr-un manuscris încă necunoscut, de valahii Cosma ieromonahul Macedoneanul și Damian protopsaltul Moldovlahiei, în codicele Ms. 238 (Catalog Hatzigiakoumis nr. 44²⁷) *Antologhion-Papadichie*, scris la 1700, codicografi Cosma ieromonahul Macedoneanul și Damian Vatopedinul, de la Mănăstirea Sfântul Ignatie, Lemonos, Lesbos.

Începând cu Noua Reformă a muzicii psaltice, cei trei mari dascăli ai Reformei muzicale psaltice: Hrisanthos Maditos, Grigorie Levitos și Hourmouzios Hartofilax au transcris multe dintre lucrările ieromonahului Grigorie Bunu Aliatu, cântări aflate și astăzi în slujba anului bisericesc creștin ortodox.

Din creația muzicală bizantină a ieromonahului Grigorie Bunu Aliatu

1. Ἀγῶνας ἐναθλήσει / Efortul pentru purificare, în euh pl. 2

2. Ἄλλ' ἀπόστειλονὼς ὑπέσχου / Îl trimit, așa cum v-am promis, în eahul 2
- 3.. Ἄμωμοι ἐν ὁδοῦ / Cei cu inima curată pe drum, în eahul pl. 2
- 4.. Ἀνέβει ὁ Θεὸς ἐναλαλαγμῶ / Se înalță la cer Dumnezeu în sunete puternice, în eahul pl. 2
5. Ἄνωθεν οἱ προφηῖται / De sus, profeții, în eahul 1
6. Ἁγία Τριάς, βοήθησόν μου / Sfânta Treime, ajută-mă, în eahul pl. 2 nenano
7. Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος / Numai Tu ești nemuritor, în eahul pl. 4
8. Γεύσασθε καὶ ἔδετε / Gustați și vedeți, în eahul pl. 4
9. Δέσποινα Θεοτόκε / Sfânta Fecioară, în eahul pl. 2
10. Δεῦτε πόμα πίωμεν-Τη Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα / Veniți cei însetați, în eahul 1 tetrafonos, În Sfânta și Marea Duminică a Paștelui, în eahul 1 tetrafon etc.

Pentru alte compoziții muzicale bizantine cunoscute ale ieromonahului Grigorie Bunu Aliatu a se consulta opusul nostru *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul. Viața și opera*²⁸.

Lucrările didactice ale ieromonahului Grigorie Bunu Aliatu

Creația muzicală psaltică și didactică a lui Grigorie Bunu Aliatu a avut o mare influență asupra vieții bisericii creștin ortodoxe, începând din perioada 1433²⁹, cu o pondere specială la Muntele Athos, Muntele Sinai, Constantinopol, cât și pe teritoriul românesc, etc. Compozițiile sale se găsesc în sute de manuscrise, iar după 1820 și în diferite tipărituri, iar în Țara Românească a fost tradus de Macarie ieromonahul³⁰, (1823), Anton Pann (1845), fiind cei care au tradus / tălmăcit / aranjat *Propedia românească*, după care, cu adaptările necesare, se studiază și astăzi în școlile bisericesti³¹.

1. Mathimatarion / Μαθηματάριον, Metodă de paraloghie ... Așa cum a urcat, așa va coborî ... / Μέθοδος τῆς παραλλαγῆς. Νέ, Οὕτως σὺν ἀνέβαινε, αὐτὼς καὶ κατέβαινε ...

2. Cratimele, în eahul 2, în eahul pl. 4 ș.a., transcrise în Noua Metodă de Hourmouzios Hartofilakas

3. Psaltirion, în eahul plaghios 2, 4, în eahul varis ș.a.

4. Stihira la Sfântul Gheorghe, în eahul 4, transcrisă în Noua Metodă de Hourmouzios Hartofilakas

5. Irmoase, în eahul 2

6. Ψαλτήρα-Τερρετερρε / Psaltira-Tererim, în eahul 4, pl. 2 și pl. 4 și în eahul pl. 3 varis, cu numeroase transcrieri în Noua Metodă, făcute de Hourmouzios Hartofilakas ș.a.

Propedia muzicii psaltice, în general, până la Noua Reformă a fost asemănătoare. Marii compozitori bizantini au creat, mai mult sau mai puțin, lucrări speciale – *mathime*, pentru a fi studiate, cântări ce fac parte și din slujba religioasă de zi cu zi a bisericii creștin ortodoxe.

Grigorie Bunu Aliatu a compus o mulțime de cântări numite *mathime*, completând *Propedia* lui Ioannis Koukouzelis, lucrarea sa fiind în uzul bisericii ortodoxe timp de peste 500 de ani³². A constituit un *model*, alături de cea a lui Ioannis Koukouzelis, pentru toate generațiile de psalți și compozitori de muzică bizantină.

Câteva însemnări teoretice asupra creațiilor sale muzicale

Există două manuscrise muzicale psaltice autograf ale autorului, cunoscute până în prezent și peste 150 care conțin din lucrările sale:

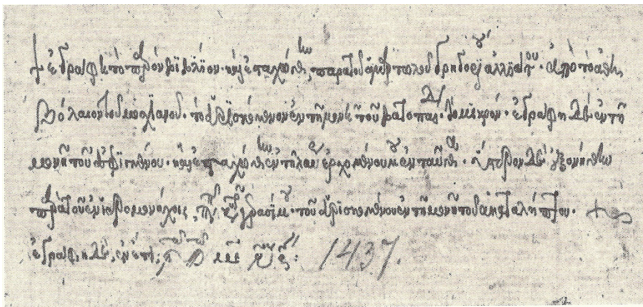
1. Ms. autograf **1262** *Condacarion*, scris în **1437**, la chilia Moshianou de pe lângă mănăstirea Vatoped, continuat la Mănăstirea Esfigmenou și terminat la Mănăstirea Marea Lavră, Muntele Athos, care se află la Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai³³ și

2. Ms. autograf **564** *Stihirar*, terminat în **luna mai 1445**, la Constantinopol, care se află la Mănăstirea Dionisiou, Muntele Athos³⁴.

Grigorie Bunu Aliatu are multe alte lucrări, răspândite în sute de codice, în lume.

I. Ms. autograf **1262** *Condacarion*, scris la 1437, în chilia Moshianou de pe lângă Mănăstirea Vatoped, continuat la Mănăstirea Esfigmenou și terminat la Mănăstirea Marea Lavră, Muntele Athos, care se află la Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai. Dimensiuni: 29 x 21,5 / 20 x 14,5. File: A' - Z' + 1 - 180 + a' - e'. Codicele este format din două părți, cu un conținut unitar, dar cu dimensiuni diferite: a) 29 x 21,5 și b) o parte din care s-a tăiat, ajungându-se la 20 x 14,5. Coperțile sunt din lemn, îmbrăcate în piele. Codicele este încrustat cu desene, titluri, subtitluri, începuturi de titluri, măturii de ehuri, ș.a., de o mare frumusețe, culorile și îmbinarea cromatică sunt cu

măiestrie realizate, au rămas vii, toate dovedind un codicograf de excepție. Cerneala folosită pentru textul liturgic și muzical, în general, este cea neagră, cu întrepătrunderi, mai rare, de cerneală roșie, etc. Hârtia folosită este de foarte bună calitate, de tip Charles Briquet nr. 3659. Sunt nescrise filele: 133v, 157v-159v, 180v.

Grigorie Bunu Aliatu, Ms. autograf 1262 *Condacarion*, f. 179v, scris în 1437, la Muntele Athos. **Notă de autor.** Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai

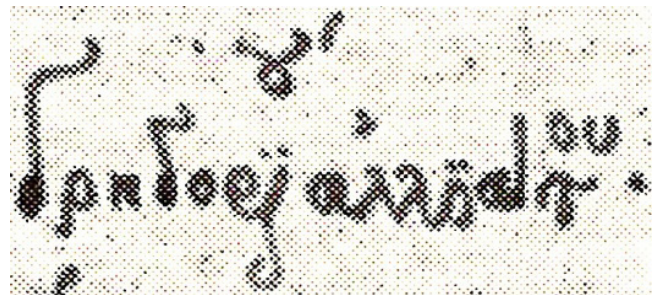
Compozitorul codicograf s-a semnat pe acest manuscris la f. 179v, unde a explicat câteva amănunte legate despre locul alcătuirii antologiei, anul, dedicația lucrării, etc.: ... *ἔγραψεν τὸ παρὸν βιβλίον καὶ ἐσταχώθη, παρὰ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Γρηγορίου Ἀλλιάτου, ἀπὸ τὸ ἄθη / βόλαιον τοῦ Μοσχιανοῦ, τὸ εὐρισκόμενον ἐν τῇ μονῇ του βατοπαιδιου, τὸ μικρὸν ἔγραψεν δὲ ἐν τῇ / Μονῇ τοῦ ἐσφιγμένου καὶ ἐς τα χώθηγεν τη λαύρα ἐρχομένου μου ἐνταυθα ὕστερον δὲ ἐξονήσθη / παρὰ τοῦ ἐνιερομονάχοις παπα κυρίου γερασίμου τουευρισκομένου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀκαταλήπτου ἔγραψεν δὲ ἐν ἔτει ἔτος ἰνδικτιῶνος ἀης / „anul 1437/ ... a fost scrisă și concepută această carte, de mine păcătosul Grigorie Aliatu (Bunu), / la chilia Moshianou care se află pe lângă mănăstirea Vatoped, umilul manuscris notat (și) pe lângă / mănăstirea Esfigmenou și mănăstirea Lavra unde am activat o perioadă / și închinată ieromonahului Gherasimos Akataliptinos domesticul, la anul ... / 1437 indiction (perioada bisericească)”.*

Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul a creat această Antologie de *Immuri*, *Psalmi*, *Laude*, *Condace*, formată din lucrări compuse de cei mai importanți compozitori psalți ai timpului, la care adaugă și un număr apreciabil de compoziții proprii.

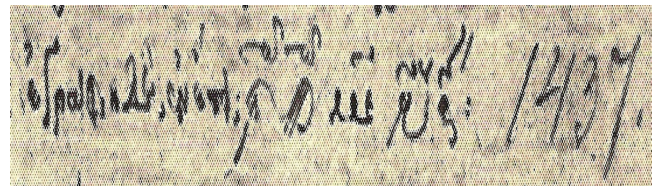
Deși, începând cu secolul al XII-lea, antologia de tip *Condacarion* a fost înlocuită prin *Canon*, Grigorie Bunu Aliatu a considerat că tipul

acesta de culegere muzicală psaltică încă era în vogă și avea un viitor important. *Condacaria* au mai alcătuit: Ioannis Glykeos, Ioannis Koukouzelis Papadopoulos, Xenos Koronis ș.a.

În codicele autograf Ms.1262 *Condacarion*, scris la 1437 de ieromonahul Grigorie Bunu Aliatu a inclus marii compozitori ai Evului Mediu bizantin: Mihail Ananeotou, Ioannis Glikeos, Ioannis Koukouzelis, Nikiforos Ithikou, *Grigorie monahul zis și (Bunu) Aliatu din Constantinopol*, Nikolaos Vasiotou, Gheorghie Kondopetris, Xenos Koronis, Theodoros Manourga, Andronikou. Au fost cei mai importanți compozitori ai timpului, iar multe dintre lucrările lor au constituit *model* pentru epocile următoare, care au răzbătut de-a lungul timpului, multe fiind psalmodiate și astăzi

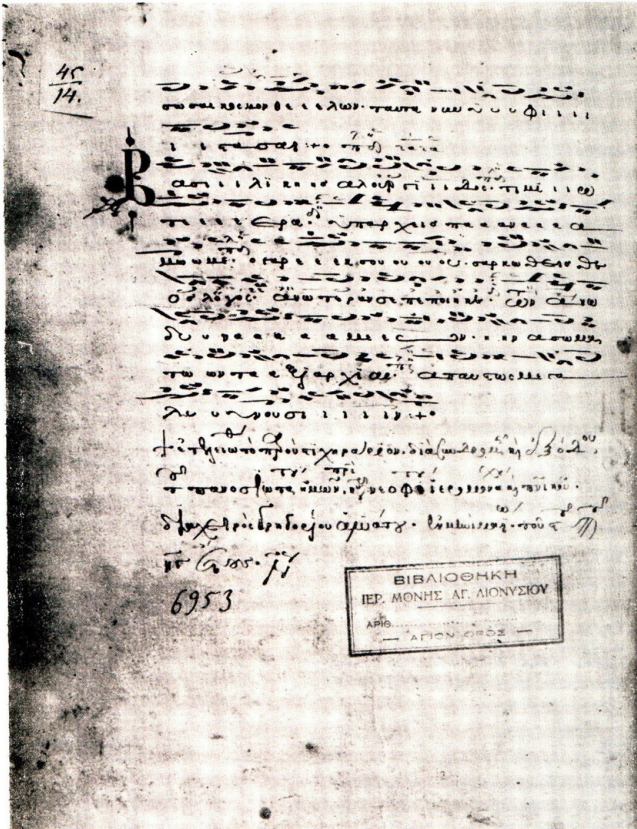

Grigorie (Bunu) Aliatu - **semnătura**, Ms. autograf 1262 *Condacarion*, f. 179v, scris la 1437, mănăstirea Vatoped, Muntele Athos. Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai

Grigorie Bunu Aliatu, **nota de autor, cu anul de creație 1437**. Ms. autograf 1262 *Condacarion*, f.179. Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai

II. Ms. autograf 564 *Stihirar*, scris în luna mai 1445, la Constantinopol, care se află la Mănăstirea Dionisiou, Muntele Athos. Dimensiuni: 28,3 x 19, 8. File: 357. Din manuscris lipsesc mai multe file. Lipsește și începutul. Manuscrisul este alcătuit din 51 de fascicule. File nescrise: 189v, 355v – 357. Hârtia este de foarte bună calitate, de tip Charles Briquet nr. 3659, ca și proegumenul codice. Coperțile sunt din lemn, îmbrăcate în piele de culoare maro. Manuscrisul, ca și celălalt, este încrustat cu desene, titluri, subtitluri, începuturi de titluri, mărturii de ehuri, ș.a. de o mare frumusețe,

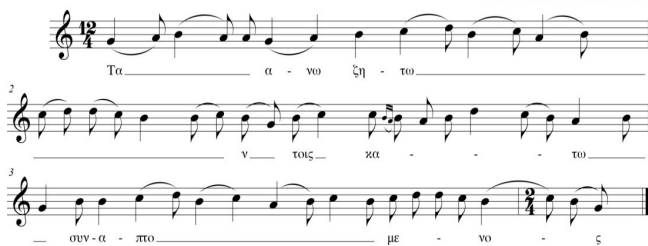

Grigorie Bunu Aliatu, Ms. autograf 564 Stihirarion, f. 357v, scris la 1445. Mănăstirea Dionisiou

Prezentăm un fragment de *Condac la Sfântul Simion*, Ms. Ashburnbam, secolul al XIV-lea, de la mănăstirea Grottaferrata, fragment, transcriere în notație liniară de Egon J. Wellesz³⁷.

1 Septembrie

Codice Ashburnbam f.45-45v

Prezentăm un alt fragment de *Condac* eh pl. 2, la Sărbătoarea Sfântului Simeon din 1 Septembrie, transcriere în notație liniară de Marcel I. Spinei.

După modelul (sau nu) al Pripelilor lui Filothei monahul de la Mănăstirea Cozia, Grigorie ieromonahul a compus, aproximativ în aceeași perioadă, Pripela, *Veniți cei însetați*, în ehl 1 tetrafonos, din Sfânta și Marea Duminică a Paștelui / Δεῦτε πόμα πίωμεν, ἦχος α' τετράφωνος / Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα ș.a. Este prima consemnare a unei cântări de acest fel scrisă de un român, în afara granițelor din acea perioadă. Pripela este cunoscută după un codice știut doar de către Cosma Macedoneanul³⁸.

Propedia, Mathimata și celelalte compoziții didactice ale sale, alături de cele ale lui Ioannis Koukouzelis, au fost timp de secole *baza învățământului muzical psaltic bizantin*³⁹.

Creația muzicală psaltică bizantină a ieromonahului Grigorie Bunu Aliatu România⁴⁰

B-BAR: Ms. gr. 415, Ms. gr. 742, Ms. gr. 879, Ms. gr. 1477.

B-BNR: Ms. gr. 27820, Ms. gr.27821

B-BPPR: Ms. gr. 206

I-BCUME: Ms. gr. III-88, Ms. gr. III-89

ELLADA

Muntele Athos

Mănăstirea Xiropotamou⁴¹ Ms.: 265, 273, 287, 291, 307, 308, 313, 317, 318, 319, Ms. 229,

Mănăstirea Dohiarion Ms.: 310, 314, 315, 324, Ms. 332, 334, 337, 357, 379, 386, 388, 399,

Mănăstirea Xenofont⁴² Ms.: 106, 114, 123

Mănăstirea Sfântul Pantelimon etc.

Pentru alte manuscrise muzicale bizantine în care se găsesc lucrările ieromonahului Grigorie Bunu Aliate a se consulta opusul nostru *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul. Viața și opera*⁴³.

Creația sa muzicală l-a ridicat la nivelul marilor fondatori ai cântării bizantine: Ioannis Koukouzelis, Ioannis Glykeos, Nikiforos Ithikou, Xenos Koronis, Gheorghie Kondopetris, Agathonos fratele lui Xenos Koronis, Theodor Manourgas, Manouil Hrisafis ș.a.

Timpul va scoate la lumină date despre familia sa de creștini din Moldova, spre împlinirea și așezarea pe făgașul firesc al celui mai mare compozitor român al Evului Mediu, martir al credinței.

Câteva însemnări

Domnitorul Moldovei Alexandru (1360?-1432) a fost fiul lui Roman I Mușat (1391-1394)

și al Anastasiei. În lunga perioadă de domnie, 32 de ani, ca rezultat al unei politici externe abile, a menținut pacea și echilibrul politic în regiune, cu răsfrângeri directe asupra dezvoltării economice și culturale. Aliindu-se cu regele Poloniei, Vladislav II Jagello, a acordat largi privilegii negustorilor polonezi, care promovau un comerț bun pentru ambele părți, opunându-se Ungariei în a controla drumul comercial care lega sudul Poloniei de gurile Dunării, prin Chilia și Cetatea Albă. A consolidat economia, armata, administrația și rolul bisericii. La 1420 au început primele lupte cu Imperiul otoman, când turcii au asediat cetățile - porturi Cetatea Chilia și Cetatea Albă, dar, domnitorul a reușit să-i învingă.

Pe plan cultural-religios a obținut recunoașterea, la 1401, a Mitropoliei Moldovei de către Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, promovând o prietenie apropiată cu împărații Bizanțului.

La 1400–1401, domnitorul a trimis o delegație de tineri psalți români la Muntele Athos, care să învețe cântarea psaltică athonită – loc unde a stat și compus primul său manuscris și ieromonahul moldovean Grigorie Bunu Aliatu.

Mitropolitul Moldovei Iosif, recunoscut la 1401 de către Patriarhia Ecumenică era reprezentantul său, iar apropierea domnitorului Alexandru cel Bun de Biserica Ortodoxă era vădită: a construit Mănăstirea Bistrița, unde a hotărât să fie și locul său de veci, a reconstruit mănăstirea Moldovița, a ajutat cu bani, odoare ș.a., mănăstirea Neamț și multe alte mănăstiri și biserici. Cel mai prețios odor al Mănăstirii Bistrița este icoana *Sfintei Ana*, considerată făcătoare de minuni, dăruită domnitorului de către împăratul bizantin Manuel al II-lea Paleologul (1391-1425), tatăl împăratului Ioannis VIII Paleologul.

Pe plan extern, domnitorul Alexandru a făcut dării importante la Sfântul Munte, mai ales Mănăstirilor Zografou și Vatoped.

În perioada 1402-1415, în misiunea sa de propășire a credinței creștin ortodoxe, domnitorul Alexandru a dispus aducerea moaștelor *Sfântului Ioan cel Nou*, de la Cetatea Albă la Suceava, unde se află și acum.

Domnitorul a cerut și înființarea unei Școli Muzicale Bizantine de rang superior pe lângă Mitropolia de Suceava, alături de cea de la Mănăstirea Neamț, pentru prosperarea spirituală a neamului său.

O istorie interesantă este relatată, la circa 100 de ani de la posibila înlăptuire a evenimentelor, de către mitropolitul Gheorghie al Moldovei⁴⁴, care povestește despre vizita împăratului bizantin Ioannis VIII Paleologul (1425-1448) la Veneția, Florența, Budapesta și Suceava, la 1424 / posibil o Solie, în cadrul alianțelor pe care le pregătea contra pericolului turcesc și întâlnirea cu domnitorul Alexandru cel Bun⁴⁵. Rodul acestor călătorii era pregătirea unei cruciade împotriva turcilor, ce a avut loc mai târziu, la 1443, în care comandantul armatelor aliate, din care făceau parte și trupele de moldoveni și munteni, a fost Iancu (Ioan) de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, alături de regele Poloniei și Ungariei Vladislav III Jagello.

În cadrul grupului de diplomați ce însoțea Curtea imperială, printre alții, precum Matei patriarhul de Constantinopol, mitropolitul de Efes Markos Evghenikos mega dascălul și compozitor de muzică psaltică⁴⁶, era necesar să fie și o personalitate care cunoștea bine limba română, iar acesta nu putea fi decât ieromonahul moldovean Grigorie Bunu Aliatu, mult apreciat la Constantinopol de către patriarh și chiar de împărat. Matei patriarhul Constantinopolului era bun prieten al Moldovei și personal, al domnitorului Alexandru.

Ioannis VIII Paleologul, Împăratul Bizanțului (1425–1448), în acțiunea sa de a întemeia alianțe împotriva turcilor.

Frescă din 1424 de Benvenuto Gattuzzi, palatul Medici Riccardi, Florența. O istorie interesantă, care povestește despre vizita împăratului bizantin Ioannis VIII Paleologul la 1424, în Veneția, Florența, Budapesta și Suceava / posibil o Solie, este relatată de mitropolitul Gheorghie al Moldovei (†1552)

Constantinopol, Palatul Imperial, sec. IV, reconstituire

Domnitorul Alexandru cel Bun, întâmpinat de mitropolitul țării, Iosif. Frescă de la Mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava

Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol, ante 1453, unde a activat întreaga sa viață Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul, ultimul protopsalt al bisericii

Note

1 Studiul se bazează pe cercetările adunate din volumul, M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453?, Constantinopol)*. Muzeul „Carol I”, Brăila, Editura Istros, Brăila, 2016, 327 p. De asemenea, *Evul Mediu în cultura muzicală din România*, București, 2024, 969 p. În tipar, p. 141-148.

2 Deoarece a activat în special la Muntele Athos și Constantinopol, fiind de origine românească, monahii contemporani lui l-au considerat vlah, așa după cum și ceilalți monahi erau eleni, ruși, sârbi, bulgari.

3 Despre viața și opera lui Grigorie Bunu Aliatu vezi spicuiiri: G. Papadopoulos-Kerameus / Παπαδόπουλος Κεραμεύς, Γ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῆς Λέσβου ἑλληνικῶν χειρογράφων*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Μαυροκορδάτες Βιβλιοθήκη, 1884 / G. Papadopoulos-Kerameus, *Catalogul manuscriselor eline din Biblioteca din Lesbos*. Constantinopol, Biblioteca Mavrocordat. 1884, p.129. Ghe. I. Papadopoulos / Παπαδόπουλος, Ι. Γεωργίου, *Ιστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ἐν Ἀθήναις, Τύποις Πραξιτέλους, 1904 / Gheorghie I. Papadopoulos, *Istoria muzicii bizantine eclesiastice*. Editura Praxitelous, Atena, 1904. C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*. Tipografia Arte Grafice Carol Göbl, București, 1909, tom I-VI (VIII) + 563 p + XV. Pentru tomul II vezi: N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești / Biblioteca Academiei Române*. Editura Monitorul Oficial

și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940, tom II, 205 p. Pentru tomul III: M. Caratașu, *Catalogul manuscriptelor grecești din Biblioteca Academiei Române*. București, 2006, 427. M. Vogel-V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters*, Leipzig, 1909. Christos G. Patrinelis, *Protopsaltae, Lampadarii and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)*. Studii in Eastern Chant nr. 3, Londra, 1973, p. 141-170. *Protopsalți, Lampadari și Domestici de la Biserica cea Mare (1453-1821)*. Review Mnimosini 2, 1969, p. 71. E. J. Wellesz, *A history of Byzantine Music and Hymnography, codicex Asburnham*, f. 45-45v, 1949, tom II, Appendix III, Melismatic chant. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei Române*, Editura Academiei Române, București, tom I, 1959, tom II, București, 2003. Gr. Th. Stathis / Στάθης Θ. Γρηγόριος, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιίᾳ*. Ἀθήνα, 1976, σ. 109-110 / *Imnografia în cinsprezece silabe în melopeea bizantină*. I. B. M., Atena, 1976, p. 109-110. *Τὰ χειρόγραφα Α' . Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, „Ἁγίων Ὅρος”. *Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μοναχῶν καὶ σκηρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*. Ἀθήνα, 1975. Τόμος Α', 723 σελ., + XXIV. / *Manuscisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Ἀθήνα, 1975. Tom I, Atena, 1975, 723 p. + XXIV. *Τὰ χειρόγραφα Β' . Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, „Ἁγίων Ὅρος”. *Κατάλογος*

περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μοναχῶν καὶ σκηρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀθήναι, 1976. Τόμος Β', 924 σελ. + XXV. / *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Ἀθήναι, 1976 Tom II, Atena, 1976. 924 p. + XXV. *Τὰ χειρῖγραφα Γ'. Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, „Ἁγίων Ὁρός”*. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μοναχῶν καὶ σκηρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀθήναι, 1993. 992 σελ. / *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Tom III, Atena, 1993. 992 p. *Τὰ χειρῖγραφα Δ'. Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, „Ἁγίων Ὁρός”*. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μοναχῶν καὶ σκηρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀθήναι, 2015. 992 σελ. / *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Ἀθήναι, 2015. 992 σελ. Tom IV, Atena, 2015. 922 p. *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς Μετέωρα*. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων τῆς Ἑλληνικῆς ψαλτικῆς Τέχνης βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων / *Manuscrisele muzicale bizantine de la Meteora*. I.B.M., Ἀθήναι, 2006, 283 p. M. Hadzigiakoumis / Μανόλης Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832) Manuscrise muzicale bizantine din timpul stăpânirii otomane (1453-1832)*. Ἀθήναι, 1975. Τόμος Α', 503 + XXV. A. Jakovlević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*. Nicosia, 1990. 181 p + 128 photos; M. I. Spinei, *Catalogul manuscriselor muzicale bizantine și de tradiție bizantină-românești de la Mănăstirea Sfântul Pavel, Muntele Athos*. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. Lucrare în manuscris, Atena, 1998; *Manuscrise muzicale românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos*. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. Lucrare în manuscris, Atena 2000; *Manuscrise românești de la mănăstirea Sfântul Ignatie, Leimonos-Lesbos*. Lucrare în manuscris. Atena, 2000; *Cântări românești la Athos*. Revista B. O. R., an 119, nr. 7 - 12, București, 2001, p. 355-498; *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România*. 1. Catalog sinoptic. 2. Catalog descriptiv. B. O. R., an 123, București, 2005. Tom I, nr. 4-6, Tom II, nr. 7-9; *Compozitori români de muzică psaltică în manuscrisele de la Mănăstirile Meteora*. / *Εργα Ρουμάνων συνθετών σε Μετεωρικά μουσικά χειρόγραφα*. Lucrare în manuscris, București, 2012; *Grigorie Bunu Aliatu. 1370?-1453?. Viața și opera*. Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2016, 327 p.; *Tradiția muzicii psaltice românești și legătura cu muzica bizantină*, București. Lucrare de doctorat, în curs de tipărire A. G. Chaldaiakis / Χαλδαϊάκης, Γ. Αχλλέως, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς-Νησιωτικῆ Ἑλλάς*. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μονῶν, ὡς καὶ λοιπῶν συλλόγων τῆς Νησιωτικῆς Ἑλλάδος / *Manuscrisele muzicale bizantine din insulele elene*. I. B. M., Πρόλογος Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθήναι, 2005, 475 σελ. Πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία / *Polieleul în meloria bizantină și metabizantină*. Ἀθήναι, 2003, σ. 435-436. D. K. Balagiorgos-F. N. Kritikou / Δημητρίου Κ. Μπαλαγεώργου-Φλώρας Ν. Κρητικῶ, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Σινᾶ* / *Manuscrisele*

muzicale bizantine. Muntele Sinai. Ἀθήναι, 2008, τόμος Α', 64+664 σελ. Gr. G. Anastasiou / Αναστασίου Γ. Γρηγορίου: *Τα Κρατήματα στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη*. / *Kratima în Arta Psaltică* I. B. M., Ἀθήναι, 2005, σ. 524. Em. St. Giannopoulos / Εμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλος, Ταμείον Χειρογράφων Ψαλτικῆς Τέχνης / *Culegere de manuscrise ale Artei Psaltice*. E.M.Σ.Ε.Π., ἄρ. 20, Θεσσαλονίκη, 2005, 128 σ. *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἀγγλία* / *Manuscrisele muzicale bizantine. Anglia*. Ἀθήναι 2008, 497 σ. K. Karagounis / Καραγκούνη, Κωνσταντίνου, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγηση τοῦ μέλους τῶν Χερουβικῶν*. Ἀθήναι, 2003, σ. 244-245. / *Tradiția și explicația melosului de la Heruvica*. Atena, 2003, p. 244-245. V. Cosma, *Introducecere, la tomul lui Marcel I. Spinei, Tradiția muzicii psaltice românești și legătura cu muzica bizantină*. București, în tipărire. *Lexicon*. Tom XI, Editura Muzicală, București, 2017.

4 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453?, Constantinopol) op. cit. Evul Mediu în cultura muzicală din România*, București, 2024, 969 p. În tipar, p. 141-148.

5 Gr. Th. Stathis / Γρ. Θ. Στάθης, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας*. Ἐκδίδει ο Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθήναι, 2006, 283 σελ., σ.129-130 / Grigorios Th. Stathis, *Anagrame și studiul melopeei bizantine*. Editat de Gr. Th. Stathis, Atena, 2006, 283 p., p. 129-130.

6 Vezi analitic în acest opus, *Capitolul referitor la creația lui*.

7 C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești op.cit.*

8 În acest opus se face prima comunicare referitoare la existența unor alte compoziții – în afară de *Pripele*, ale lui Filothei monahul, *necunoscută până acum de bizantinologia românească*. Vezi monografia noastră dedicată lui Filothei monahul de la Cozia, Editura Spinei Music Company, București-Atena, 2014.

9 Vezi Vogel, M. - Gardthausen, V., *Die griechischen Schreiber des Mittelalters op. cit.*, p. 92.

10 Vezi Vogel, M. - Gardthausen, V., *Die griechischen Schreiber des Mittelalters op. cit.*, p. 92.

11 Ms. 975 (Catalog Lambru nr. 5095/975, Stathis nr. 1060) *Mathimatarion*, de Manouil Hrisafis, mănăstirea Ivion, scris la mijlocul secolului al XV-lea, codicograf Manouil Hrisafis, la f. 433v. Vezi și Gr. Th. Stathis / Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, „Ἁγίων Ὁρός”*. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδικῶν βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκῃς τῶν ἱερῶν μοναχῶν καὶ σκηρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀθήναι, 1993. 992 σελ., σ. 759 / Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Atena, 1993, tom III, 992 p., p. 759.

12 Ms. Vatoped Ms. 1262 (Catalog Benšević 278, Kamil 1824, Balageorgu-Kritikou 57) *Condacarion*, de la mănăstirea *Sfânta Ecaterina*, Muntele Sinai, la f. 179v, vezi D. Balagiorgos-F. Kritikou, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Sinai op. cit.*, p. 226.

13 idem, p. 226.

14 P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei Române op. cit.*, 1959, p. XIV.

15 Codicele Ms. 976 (Catalog Lambru 5096 / 976, Stathis 1061) *Mathimatarion*, de la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos, scris la începutul secolului al XVI-lea, codicograf

anonim. Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom III, p. 778.

16 În Ms. **457** (Catalog Lambru 3530/457, Stathis 918) *Papadichie*, de la Mănăstirea Koutloumousiou, Muntele Athos, scris la finele secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, codicograf necunoscut. Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom III, p. 354.

17 Ms. gr. **1262** (Catalog Benšević 278, Kamil 1824, Balagiorgos-Kriticou 57) *Condacarion*, scris la mănăstirea Esfigmenu, în 1437, la 1437, care se află acum la Mănăstirea *Sfânta Ecaterina*, Muntele Sinai, la f. 167v, 168v.

18 Vezi la f. 214v, Ms. **977** (Catalog Lambru 5097/977, Stathis 1062) *Mathimatarion - Kratimatarion*, scris la finele secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, codicograf necunoscut, de la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos.

19 Ms. gr. **1262** (Catalog Benšević 278, Kamil 1824, Balagiorgos-Kriticou nr. 57) *Condacarion*, scris la Mănăstirea Esfigmenu, în 1437, la f. 178v.

20 Ms. **238** (Catalog Hatzigiakoumis 44) *Antologhion-Papadichie*, scris la 1700, codicografi Cosma ieromonahul Macedoneanul și Damian Vatopedinul protopaltul Moldovlahiei, de la Mănăstirea *Sfântul Ignatie*, Leimonos, Lesbos. Este interesant faptul că ieromonahul Cosma Macedoneanul exemplifică în Ms. autograf **991** (Catalog Lambru 5111/991, Stathis 1076) *Mathimatarion*, de la Mănăstirea Ivion, scris la 1670, cele mai multe cântări compuse de moldoveanul Grigorie Bunu Aliatu, multe dintre acestea fiind necunoscute – probabil că există încă manuscrise neștiute.

21 Dimitrie Balagiorgos – Flora Kriticou, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Sinai ...*, op. cit., p. 236.

22 M. Vogel-V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters*, Leipzig, 1909, p. 92. Vezi și Ch. G. Patrinelis, *Protosaltae, Lampadarii and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)*. Atena, 1974, p. 71.

23 Dimitrios Balagiorgos – Flora N. Kriticou, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Sinai ...*, op. cit., p. 236.

24 Grigorios Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom II, p. 688.

25 Grigorios Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom I, p. 117.

26 Idem, tom III, p. 849.

27 Manolis Hadziagiakoumis, *Manuscrise muzicale bizantine din timpul stăpânirii otomane (1453 - 1832) ...*, op. cit., p. 112.

28 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul. Viața și opera. (1370?, Moldova-1453, Constantinopol ...*, op. cit., p. 99-104.

29 M. Vogel - V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters ...*, op. cit., p. 92. Vezi și, Christos G. Patrinelis, *Protosaltae*, op. cit., p. 71.

30 Vezi *Antologhion*. Traducere de Macarie ieromonahul ..., op. cit., 1827, tom II. Vezi și *Antologhion*. Opus postum, ..., op. cit., 1856, Tom I, II.

31 Vezi *Gramatica muzicii bisericești psaltice*, sub îngrijirea: Nicole Lungu, Grigore Costea, Ion Croitoru, București, 1997.

32 M. Vogel-V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters ...*, op. cit., p. 92. Vezi și, Ch. G. Patrinelis, *Protosaltae ...*, op. cit., p. 71.

33 Vezi și Balagiorgos, Dimitrie K.-Kritikou, Floras N. / Δημητρίου Κ. Μπαλαγεώργου-Φλώρας Ν. Κρητικού, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Σινά. Αθήνα, 2008, τόμος Α΄, σελ. 64 + 664 / Manuscrisele muzicale bizantine. Muntele Sinai. Atena, 2008, 64 + 664 p., p. 226-237.*

34 Vezi și Grigorios Th. Stathis, Στάθης, Γρηγόριος Θ., *Τὰ χειρόγραφα Γ΄. Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς-“Ἅγιον Ὄρος”. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Αθήνα, 1993. 992 σελ / Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos. Tom III, Atena, 1993. 992 p., p. 688-689.*

35 *Stihirar / Στιχηράριον* este cea mai veche culegere muzicală, de la începuturile secolul al X-lea, cuprinzând - *stihira idiomela / τα στιχηρά ἰδιόμελα* – imnografie mono-strofă cu același melos, pentru toate sărbătorile fixe și mobile.

36 Hourmouzios Hartofilax / Χουρμουζίου Χαρτοφίλακας, Κρατιματάριον, τόμος Β΄, E. B. E. / M. Π. T. / Ms. **711** *Cratimatarion*, tom II, Biblioteca Națională a Elladei, E. B. E. / M. P. T.

37 Vezi Egon J. Wellesz, *A history of Byzantine Music and Hymnography, codex Asburnham*, f. 45 - 45v, London, 1949, tom II, Appendix III, Melismatic chant, p. 404.

38 Ms. gr. 991 (Catalog Lambru 5111 / 991, Stathis 1076) *Mathimatarion*, de ieromonahul Cosma Macedoneanul, de la mănăstirea Ivion, Muntele Athos, scris la 1670, codicograf Cosma Macedoneanul. La f. 357, *Δεῦτε πόμα πίωμεν / Veniți cei însetați*, în eful 1 tetrafonos, consacrat și de Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom 3, p. 862.

39 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul. Viața și opera. (1370?, Moldova-1453, Constantinopol ...*, op. cit.

40 Marcel I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 291.

41 Grigorios Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom I,

42 Idem, tom II, p. 17.

43 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul. Viața și opera. (1370?, Moldova-1453, Constantinopol ...*, op. cit., p. 142-211.

44 P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei Române*. Editura Academiei, București, 1959, p. XIV.

45 S. Runcimen, *La civilization byzantine (330-1453)*. Editions Payot, Paris, 1952.

46 Markos Evghenikos, profesorul celebrului retor și dascăl al Universității de la Constantinopol Gheorghie Scholarios, după ale cărui manuale au învățat, mai târziu, printre alții, Dimitrie Cantemir, Bălașu preotul Țarigrădeanul ș.a.